

practice – that can recommend the correctional and developing technique for application in practice of individual and group work with stuttering children in preschool and special educational institutions, health care institutions and rehabilitation centers. In addition, theoretical development of the technique can be used to educate speech therapists, preschool educational institutions teachers and parents of stuttering children.

Our research does not exhaust the problem solving, a complex negotiation of stuttering in preschool age children. It can be continued in the direction of studying the peculiarities of stuttering correction in primary school age children.

Key words: *stuttering, correction and development methods, preschool children, breathing exercises, articulation exercises, logarithmic, technique of acupressure.*

УДК 37.013.82:7(100)

Анна Хіля

Вінницький державний педагогічний
університет імені М. Коцюбинського

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ У ПРАЦЯХ ЗАРУБІЖНИХ ТА ВІТЧИЗНЯНИХ УЧЕНИХ

У даній статті розкрито сучасний стан дослідження питання використання арт-терапії в роботі з дітьми з функціональними обмеженнями. Проаналізовано наукові пошуки американських, західноєвропейських, російських та українських дослідників із питань особливостей арт-терапії як науки; її ефективності в роботі з такими дітьми. Визначено пріоритетні напрями подальших наукових та практичних пошуків щодо реалізації психотерапевтичного та психокорекційного потенціалу мистецтва й художньо-творчої діяльності в роботі з дітьми із функціональними обмеженнями, що сприятиме формуванню подолання страху майбутньої життєвої самореалізації та відчуття власної цінності через використання світоглядно-ціннісного потенціалу творів мистецтва.

Ключові слова: *психотерапевтичний та психокорекційний потенціал мистецтва та художньо-творчої діяльності, діти з функціональними обмеженнями, арт-терапія.*

Постановка проблеми. Український освітній простір знаходиться в постійному пошуку нових форм індивідуалізації та гуманізації навчально-виховного процесу. Саме тому значна увага науковців та практиків сучасності звертається до передового досвіду використання арт-терапії як особливої технології, що забезпечує індивідуальний підхід до кожної дитини, діагностику, корекцію та формування ціннісного ставлення до себе й оточуючого її світу.

Особливої актуальності використання методів арт-терапії набуває сьогодні в роботі з дітьми з функціональними обмеженнями, які потребують специфічних засобів та методів сприяння їхньому розвитку й формуванню їх особистості. Як стверджують провідні фахівці, будь-які види мистецтва, до яких торкається особлива дитина в дошкільному та шкільному віці, впливають на адекватність її поведінки, допомагають керувати емоційними проявами в сім'ї та колективі. Це й не дивно, адже мистецтво, як зазначає О. Медведєва, є «джерелом нових позитивних

вражень дитини, воно породжує нові креативні потреби та способи їх задоволення в тому чи іншому виді мистецтва. Тож підвищення естетичних потреб дітей із функціональними обмеженнями, активізація потенційних можливостей дитини у практичній художній діяльності та творчості – це і є реалізація соціально-психологічної функції мистецтва» [1, 20]. Саме такий підхід дозволяє нам визначити мистецтво і, зокрема, арт-терапію, як основний компонент соціально-психологічної адаптації дітей із функціональними обмеженнями в соціокультурному середовищі, унікальну технологію їх ціннісного становлення шляхом формування ціннісного ставлення до власного життя та життя оточуючих.

Усвідомлення ефективності й доцільності використання арт-терапії в роботі з дітьми із функціональними обмеженнями зумовило наш інтерес до вивчення багаторічного досвіду використання таких технологій у США, Західній Європі, Росії та Україні, що і визначило **мету даної публікації**, а саме – здійснення аналізу передового зарубіжного та вітчизняного досвіду використання арт-терапії в роботі з дітьми з функціональними обмеженнями задля їх подальшої ефективної інтеграції в суспільне життя.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як стверджують провідні фахівці, традиції реалізації терапевтичного та психокорекційного потенціалу мистецтва існують стільки, скільки існує людство. Проте, як окремий науковий напрям психології та медичної практики, арт-терапія виокремилася лише на початку XIX століття, коли французький лікар-психіатр Ж.-Е. Ескероль у якості експериментального лікування ввів музикотерапію у психіатричні заклади. Що ж стосується офіційного введення терміну «арт-терапія» в науковий обіг, то ця подія датується 1938 роком, коли британський художник А. Хілл уперше описав свій досвід роботи із хворими на туберкульоз.

Що стосується спеціальної освіти, то слід зазначити, що кінець минулого століття ознаменувався активізацією інтересу науковців усіх провідних країн (США, Західна та Східна Європа) до можливостей використання методів арт-терапії в роботі з дітьми з особливими потребами. Серед наявних дисертаційних досліджень, що мали місце в цей час, нашу увагу привернула праця М. Герньєр (Matthew Gernier «Puppetry as an Art Therapy Technique with Emotionally Disturbed Children, Alexandria, Virginia, 1983»). У своїй науковій роботі М. Герньєр досліджував використання лялькового театру як методу арт-терапії для роботи з емоційними розладами в дітей. Він наголошував на тому, що дана техніка включає в себе діагностичні та терапевтичні аспекти застосування театрального мистецтва, адже його можливості спрямовані на соціалізацію, самовираження та відпрацювання емоційних конфліктів через створення ляльки, постановки вистави та власне певної сценічної дії в цьому спектаклі. Зокрема, науковець розглядає лялькотерапію як метод

арт-терапії, що найкраще використовувати у груповій терапії, адже для дитини «це безпечний канал зв'язку із оточуючими людьми», який дозволяє їй «висловлювати свої ідеї й почуття вільно та анонімно «ховаючись за лялькою». Дитина робить це, не відчуваючи себе відповідальною за те, що говорить, що дозволяє «розкрити негативні почуття до батьків, сестер та братів» тощо [13, 38].

Заслужують уваги й наукові пошуки Р.-А. Тіпла (Robin Anthony Tipler «Looking for a Subject – Art Therapy and Assessment in Autism», University of London, 2011), що стосувалися особливостей арт-терапевтичної роботи із дітьми, які мають аутизм. Автор зазначає, що предмети мистецтва, створенні під час терапевтичного заняття, одразу дають «можливість побачити приховані думки, почуття, події та світогляд дитини» й «уникнути накладання дорослих тлумачень, стандартів і забобон». Автор закликає до обережного ставлення до тих емоцій, що їх діти висловлюють через мистецтво, оскільки ігнорування їх призводить до подальшого відчуження дитини. Важливо зрозуміти, що діти відчувають емоції по-різному й «почуття в них часто складні, суперечливі та заплутані», тому важливо поважати їх творчість і ті складнощі, з якими діти з аутизмом стикаються при вираженні власних почуттів та світорозуміння вербальною й невербальною мовою жестів і рухів [16, 47].

Окрему увагу варто приділити дисертаційному дослідженню Е. Моррісон (Amy Morrison «Understanding Children's Preferences in Art Making: Implications for Art Therapy», Lesley University, 2013), яка досліджувала вплив дитячих уподобань на розуміння й інтерпретацію продуктів арт-терапевтичної творчості. У даному дослідженні вона підтвердила, що естетичні смаки та вподобання дітей формують їх інтереси, а також впливають на весь наступний життєвий досвід.

Цінність даної роботи певною мірою полягає у вивченні особливостей використання матеріалів для художньо-творчої діяльності дітей різного віку. Так, наприклад, для дітей віком від двох до семи років цікавими в роботі є такі матеріали: глина, конструктор, природні матеріали, маркери, олівці, крейда, ручки тощо. Як зазначає дослідниця, діти найбільше насолоджуються процесом створення об'ємних робіт, що суттєво впливає на інтерактивність дітей і бажання взаємодіяти [14, 46]. Важливо також відзначити, що дослідниця окремо наголошує на особливостях використання різних матеріалів з урахуванням формування особистісних психічних новоутворень, конкретного, абстрактного та певною мірою, стратегічного мислення [14, 55–57]. Таким чином, висвітлені авторкою пізнавальні, фізичні, емоційні та соціальні переживання дітей від народження до 12 років дають можливість зрозуміти можливі прояви естетичних смаків та художніх нахилів дитини, що проявляються у процесі арт-терапевтичної роботи.

Заслуговує схвалення й науковий аналіз впливу бідності на дитячий розвиток у фізичному, інтелектуальному та емоційному планах, проведений К. Раміресом (Kelvin Ramirez «Art Therapy for Enhancing Academic Experience of Male High School Freshmen», Lesley University, 2013). На думку дослідника, вплив бідності на розвиток дитини та формування її особистості має три рівні: індивідуальний, що може призвести до нейрофізіологічних змін; реляційний, що призводить до проявів насильства в сім'ї, та інституціональний рівень, що призводить до обмеження працездатності й «ресурсів», як людини, так і соціуму. Унаслідок бідності відбувається недоотримання дитиною на початковому етапі мінімальної потреби в догляді, що може перешкоджати розвитку на більш пізньому етапі і призводити до психічних, емоційних і поведінкових розладів у майбутньому [15, 12–13]. Включення арт-терапевтичних технік до роботи з дітьми із родин, що стикнулися з бідністю, дозволить попередити формування негативних ціннісних орієнтирів у ставленні до самих себе та оточуючих, сприятиме соціалізації й інтеграції в суспільство.

Аналіз наукових досліджень, що проводилися в останні роки в Росії, засвідчує, що арт-терапія набуває популярності і на пострадянському просторі, її використання охоплює сферу медичних досліджень, соціальну сферу, а також загальні питання навчання й виховання підростаючого покоління та спеціальної освіти. Що стосується напрямів дослідження, то це: ігровий контекст сучасного мистецтва (Л. Тіхонович, 2005), лікувально-реабілітаційні та дестигматизуючі ефекти системної арт-терапії (О. Іонов, 2005; О. Копитін, 2011; Л. Білосорова, 2011), педагогічні основи арт-терапії та формування творчої індивідуальності засобами арт-терапії (Л. Лебедева, 2001; Г. Грішина, 2004), збагачення соціокультурного досвіду особистості та корекція соціальної дезадаптованості (О. Медведєвої, 2007; С. Куракіна, 2007, Т. Кісельова, 2009) тощо.

Одним із перших досліджень, присвячених вивченню філософських засад арт-терапії та визначенню місця арт-терапії в системі сучасних наук, є дисертаційне дослідження Л. Тіхонович «Досвід дослідження практики арт-терапії у ХХ ст. Ігровий контекст сучасного мистецтва» (Москва, 2005). Як стверджує авторка, арт-терапія є областю практичної технології, яка виникла як частина психотерапії й використовує мистецтво в контексті психотерапевтичної діяльності та з часом перетворилася в зовсім самостійний соціокультурний феномен. На сьогодні, як зазначає дослідниця, арт-терапія не лише знаходиться під впливом інших ідеологічних та практичних наукових знань, але й сама здійснює свій вплив на психотерапію, мистецьку та ідеологічну сфери [11, 2].

Окрему увагу Л. Тіхонович приділяє необхідності адаптації можливостей «західного комплексного досвіду арт-терапії» до потреб пострадянського суспільства та менталітету [11, 5], оскільки арт-терапія не є

«класичною» наукою ні як «практика», ні як окремий блок знань. Можливо, саме тому арт-терапія «як практика є відкритою» і може використовувати «елементи традиційного та сучасного мистецтва»; самостійно розробляти прийоми, які «фактично стають жанрами сучасного мистецтва»; «акумулювати традиційні практики», які були відомі ще в ХІХ столітті [11, 12].

Перші наукові спроби дослідити теоретичні основи арт-терапії в контексті інтеграції в систему реабілітації психічно хворих здійснив О. Іонов. Так, у своєму дисертаційному дослідженні «Арт-терапія у комплексній реабілітації психічно хворих» (Москва, 2005) автор зазначає, що досить часто арт-терапію розуміють лише як час для відвідування музеїв інвалідами, театрів, виставок, заняття прикладним образотворчим мистецтвом, творчістю, лікувальною фізкультурою, художньою самодіяльністю. Це може бути елементами арт-терапевтичної роботи, проте, як наголошує автор, жоден із них сам по собі не є арт-терапією [4, 2].

Окрім клінічного аспекту арт-терапевтичної роботи з людьми з функціональними обмеженнями, О. Іонов виокремлює соціальний аспект життя, у якому арт-терапія може стати ключем до діалогу людей із функціональними обмеженнями з іншими членами суспільства, що допомагає руйнувати бар'єри соціальної ізоляції, та сприяє інтеграції цього прошарку населення в соціум [4, 12–13].

Уперше теоретичне обґрунтування методології системної арт-терапії (САТ), її клінічне та експериментально-психологічне вивчення лікувально-реабілітаційних, психопрофілактичних, дестигматизуючих та діагностичних можливостей в амбулаторній та стаціонарній психіатричній і психотерапевтичній практиці з'ясував у своєму докторському дослідженні один із основоположників арт-терапії на пострадянському просторі – О. Копитін («Системна арт-терапія: теоретичне обґрунтування, методологія, застосування, лікувально-реабілітаційні та дестигматизуючі ефекти», Санкт-Петербург, 2010).

Саме О. Копитін розробив та впровадив ефективну модель системної арт-терапії, яка є системою психологічних, психофізичних та психосоціальних лікувально-реабілітаційних впливів і виокремив принципові відмінності моделі САТ від моделі арт-терапії, яка використовувалася у психіатричній практиці. Також завдяки експериментальним даним, отриманим під час експерименту на базі психоневрологічного диспансеру та психотерапевтичних відділень, спеціальних закладів для реабілітації наркозалежних, дослідником було виявлено, що САТ має «комплексний позитивний вплив на симптоматичний статус, особистісні характеристики, систему стосунків пацієнтів, їх соціальну і творчу активність та якість життя» [5, 6].

Завдяки такому підходу дане наукове дослідження не лише дало можливість розробити «оригінальну модель лікувально-реабілітаційних

арт-терапевтичних впливів САТ», а й заклало основу використання «трьох основних факторів терапевтичного впливу – художньої експресії, психотерапевтичних і групових стосунків, вербального зворотного зв'язку», що дозволяє забезпечити стабільний, системно організований процес арт-терапевтичного впливу в будь-яких закладах [5, 9].

Окрему увагу дослідники приділяють і питанням формування соціокультурного досвіду дітей та підлітків засобами арт-терапії. Зокрема, як зазначає С. Куракіна у своєму дисертаційному дослідженні «Корекція соціальної дезадаптованості молодших школярів за допомогою засобів арт-терапії» (Ярославль, 2007), основною метою використання арт-терапії є гармонізація розвитку особистості через виховання в дітей здатності до самопізнання, самовираження, самореалізації засобами мистецтва.

Досліджуючи можливості використання арт-терапії як засобу корекції соціальної дезадаптації молодших школярів, авторка розробила досить багатий методичний матеріал, що допоможе фахівцю зрозуміти особливості входження дітей молодшого шкільного віку у «світ дорослих» та сприятиме попередженню дезадаптаційних проявів, які мають діти з функціональними обмеженнями. Результати дослідження набувають нової актуальності у зв'язку з включенням у навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл дітей із функціональними обмеженнями, що потребує особливої уваги до адаптаційних процесів та соціалізації. У результаті, розроблені С. Куракіною методики можуть бути покладені в основу подальших досліджень у даному напрямі, а саме – у контексті пошуку адекватної методики соціалізації дітей та підлітків із функціональними обмеженнями.

Не зважаючи на наявні окремі спроби дослідити й описати арт-терапевтичну роботу з дітьми з функціональними обмеженнями, О. Медведева вперше системно, теоретично та практично обґрунтувала роль мистецтва як одного з найважливіших шляхів соціалізації дитини з проблемами психічного розвитку. У своїй докторській дисертації «Соціокультурне становлення особистості дитини з проблемами психічного розвитку засобами мистецтва в освітньому просторі» (Москва, 2007) учена піднімає й досліджує роль мистецтва як одного з найважливіших шляхів соціалізації дитини з проблемами психічного розвитку, оскільки саме воно створює «сприятливий простір для «вростання» такої дитини в культуру, пізнання та засвоєння нею цінностей і соціокультурного становлення особистості». Як стверджує дослідниця, «загальна психічна незрілість у дітей даної категорії в силу біологічних та соціально-психологічних причин визначає особистісні відхилення їх розвитку» і, за відсутності цілеспрямованої корекційної роботи та психологічної допомоги, вони не досягають (відстають) вікових норм у соціокультурному й особистому становленні.

Результатом наукового дослідження О. Медведевої стало розроблення та впровадження у практику підготовки фахівців закладів освіти та соціальної

сфери програм навчальних курсів з арт-терапії; написання й видання підручника та навчального посібника, що розкривають можливості мистецтва і художньої діяльності в розвиткові дітей із проблемами психічної організації; розроблення та апробація програми підвищення кваліфікації психологів із використання ними арт-технологій у процесі супроводу особистості дитини у спеціальних закладах освіти [10, 10].

Надалі такий підхід до використання арт-терапії продовжує впроваджувати Л. Белозорова. У своїй роботі «Арт-терапія як засіб психокорекції відхилень в емоційному стані дітей дошкільного віку» (Вороніж, 2011) авторка досліджує можливості використання методів арт-терапії та їх цінність у роботі з дітьми в контексті формування їх міжособистісних стосунків із оточуючими у процесі спільної художньо-творчої діяльності.

Що стосується історії становлення та розвитку арт-терапії в незалежній Україні, то свій початок вона бере із дисертаційних досліджень І. Дмитрієвої, У. Дутчак, І. Кузави, Л. Куненко, З. Ленів, І. Лисенкової, О. Наконечної, О. Філь, І. Чернухи та інші, присвячених впливу психокорекційного та психотерапевтичного потенціалу мистецтва й художньо-творчої діяльності на гармонійний розвиток дитини. На думку О. Філь, питання використання арт-терапії, її окремих елементів поступово набирає популярності в педагогічній галузі, адже «у складних суспільних умовах все більше зростає коло проблем, які потребують соціально-педагогічного вирішення: духовна деградація, несприятливий соціальний досвід, втрата ціннісних орієнтацій, деформація відносин у суспільстві та родині тощо» [12, 3]. Саме тому все більше фахівців звертаються до думки, що в розв'язанні визначених проблем арт-терапія є одним із пріоритетних дієвих інструментів, які можуть допомогти у вирішенні цих питань.

На сьогодні серед вітчизняного наукового доробку наявні дослідження, що вийшли за межі вивчення впливу художньо-творчої діяльності лише як засобу розвитку дитини. Мова йде про формування стійкого інтересу науковців до питань реалізації потенціалу мистецтва та художньо-творчої діяльності. Так, наприклад, однією з перших на теренах незалежної України стала Л. Куненко. У своїй дисертаційній роботі «Корекційна спрямованість музично-естетичної діяльності сліпих молодших школярів у позаурочний час» (Київ, 1999) автор зазначає, що «провідним засобом виховання як у масовій, так і в спеціальній школі виступає мистецтво, яке акумулює в собі багатовіковий досвід естетичної культури та історії різних держав і народів». Це, на її думку, дозволяє максимально поєднати мистецтво із процесом виховання та «формування загальнолюдських і духовних цінностей творчої особистості» [6, 4]. Такий підхід дозволив науковцю «розробити систему компенсаторно-реабілітаційних комплексів музично-естетичних видів діяльності для сліпих молодших школярів». Серед основних пропозицій

Л. Куненко можна відмітити створення навчально-розвивальної методики та системи комплексів музично-естетичних позаурочних занять із молодшими сліпими школярами.

У авторській методиці дослідницею представлено оригінальний зміст, форми, види, методи, етапи цілеспрямованого педагогічного керівництва музично-естетичною діяльністю сліпих молодших школярів у позаурочний час та психолого-педагогічні умови, що сприяють забезпеченню корекційно-розвивального впливу на музично-естетичний розвиток, гармонізацію й соціалізацію особистості такої дитини [6, 9].

Питання використання творів образотворчого мистецтва в роботі з підлітками розглядає І. Дмитрієва. Так, у своєму дисертаційному дослідженні «Корекції художнього сприймання розумово відсталих підлітків засобами образотворчого мистецтва» (Київ, 2002) окрему увагу науковець звертає на необхідність глибокого розуміння особливостей «сприймання розумово відсталими підлітками художніх образів творів живопису, їх розуміння й переживання» [3, 3].

Як стверджує авторка, недостатня методична підготовка педагогів призводить до неповного використання потенціалу творів образотворчого мистецтва для розвитку таких дітей. Окрім того, у змістовому компоненті навчально-виховного процесу допоміжної школи «звертається мало уваги на розвиток творчої уяви, наочно-образного та словесно-логічного мислення, на розвиток емоційно-особистісного ставлення учнів до образно-художнього ладу творів образотворчого мистецтва, їх естетичної й художньої цінності». Спостереження за проявами емоційності, самостійності і критичності учнів дозволило визначити, що результатом недооцінки виховного та розвивального потенціалу образотворчого мистецтва в умовах допоміжної школи є поверховий і нестійкий характер спілкування розумово відсталих підлітків із творами мистецтва [3, 7–9].

Аналіз вітчизняного дисертаційного фонду засвідчує, що протягом останніх п'яти років все частіше в обіг наукових понять вводиться термін «арт-терапія», особливо у сфері роботи з дітьми з функціональними обмеженнями. Так, наприклад, З. Ленів у своєму дисертаційному дослідженні «Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії» (Київ, 2010) розглядає арт-терапію як психокорекційну технологію, яка «не повинна залишатися тільки прерогативою роботи психотерапевтів, а й інтегративно застосовуватись у корекційно-виховній діяльності корекційних педагогів, практичних психологів, логопедів, музичних працівників освітніх закладів» для дітей із функціональними обмеженнями, зокрема із заїканням [8, 3].

Окремо варто зазначити, що в даному дисертаційному дослідженні уперше визначена доцільність застосування засобів арт-терапії у процесі корекції усного мовлення у старших дошкільників із заїканням;

удосконалено, доповнено й уточнено наукові уявлення про можливості застосування засобів арт-терапії в корекційній освіті та забезпечено подальше впровадження засобів арт-терапії в логопедичну практику завдяки розробленій авторській методиці діагностики та корекції порушень усного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із заїканням засобами арт-терапії [8, 6].

Ідеї, закладені в попередніх дисертаційних дослідженнях, продовжила І. Лисенкова («Арт-терапія як засіб соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку», Миколаїв, 2012), яка у своєму дисертаційному дослідженні розробила «організаційно-педагогічну модель впливу арт-терапії на рівень соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку». Досліджуючи критерії, показники та рівні соціально-педагогічної підтримки (соціальної, педагогічної та емоційної) дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку в різних умовах навчання (спеціальні загальноосвітні школи та інтегровані класи), авторка поглибила відомості щодо психолого-педагогічних особливостей дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку, а також науково обґрунтувала «ефективність організаційно-педагогічних умов застосування арт-терапії як засобу соціально-педагогічної підтримки дітей із ЗПР» та важливість використання арт-терапії як методу навчально-виховної роботи з дітьми з функціональними обмеженнями [9, 6–7].

Як зазначає науковець, «найбільш сприятливими педагогічними умовами підвищення рівня соціально-педагогічної підтримки дітей молодшого шкільного віку із затримкою психічного розвитку є: цілеспрямований систематичний педагогічний вплив на особистість дитини з урахуванням її індивідуальних психофізичних особливостей; поєднання традиційних методів навчання та арт-терапії в навчально-виховному процесі; збагачення змісту виховної роботи методами арт-терапії (музикотерапії, казкотерапії, ігротерапії та ізотерапії)» [9, 7].

Висновок. Таким чином, на основі проведеного аналізу наявних дисертаційних досліджень щодо вивчення досвіду використання арт-терапевтичних технологій у США, Західній Європі, Росії та Україні можемо констатувати, що арт-терапія за останні століття набула широкого поширення в медичній, психологічній та педагогічній практиці, особливо в питаннях здійснення арт-терапевтичної роботи з дітьми з функціональними обмеженнями задля їх подальшої ефективної інтеграції в суспільне життя.

Зокрема, серед основних здобутків науковців у цьому напрямі досліджень можна визначити:

- теоретично обґрунтовано необхідність і особливості використання арт-терапії в системі лікувально-реабілітаційних заходів для роботи з дітьми з функціональними обмеженнями як засобу самореалізації особистості та фактору, що сприяє кращій соціалізації дитини;

- здійснено розробку та впровадження у практику роботи спеціалізованих закладів і загальноосвітніх шкіл комплексних методик щодо роботи з дітьми з функціональними обмеженнями із використанням арт-терапевтичних технологій;

- окремо виділено виховний, психокорекційний і терапевтичний потенціал мистецтва, що може забезпечити формування гармонійно розвиненої особистості дитини з функціональними обмеженнями на базі загальнолюдських і духовних цінностей творчої особистості;

- відбувається поступове впровадження програм арт-терапії до фахової підготовки майбутніх фахівців допомагаючих професій та, зокрема, у педагогічну практику.

Важливим, на нашу думку, є розуміння науковцями та практиками не лише особливостей дітей з функціональними обмеженнями, проявів тих чи інших вад розвитку, а також ефективності методів та форм арт-терапевтичної роботи з такими дітьми. Питання використання арт-терапевтичних технологій у роботі з дітьми з функціональними обмеженнями досі має вузькоспеціалізовану направленість; пріоритетними залишаються дослідження, що зосереджують свою увагу на компенсаторній складовій засобів арт-терапії, на чітко визначених групах наявних у дітей вад (вади слуху, зору, опорно-рухового апарату, мови тощо). Залишаються мало дослідженими питання використання методів арт-терапії для розв'язання питань соціалізації дітей з функціональними обмеженнями та їх ціннісного виховання, оскільки духовна складова розвитку є «провідником» для інтеграції таких дітей у суспільство.

На наше глибоке переконання, арт-терапія володіє ефективним ресурсом ціннісного виховання дітей із функціональними обмеженнями, оскільки сприяє формуванню відчуття власної цінності, подолання страху майбутньої життєвої самореалізації, що створює найкращі умови для формування ціннісного ставлення до власного життя через використання світоглядно-ціннісного потенціалу творів мистецтва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артпедагогика и арттерапия в специальном образовании : учеб. пособие для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Медведева, И. Ю. Левченко, Л. Н. Комиссарова, Т. А. Добровольская. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 248 с.

2. Белозорова Л. А. Арт-терапия как средство психокоррекции нарушений эмоциональных состояний детей-дошкольников : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Л. А. Белозорова. – Курск, 2011. – 29 с.

3. Дмитрієва І. В. Корекція художнього сприймання розумово відсталих підлітків засобами образотворчого мистецтва : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / І. В. Дмитрієва. – К., 2002. – 19 с.

4. Ионов О. А. Арт-терапия в комплексной реабилитации психически больных : автореф. дис. ... канд. мед. наук : 14.00.18 / О. А. Ионов. – М., 2005. – 23 с.

5. Копытин А. И. Системная арт-терапия : теоретическое обоснование, методология применения, лечебно-реабилитационные и дестигматизирующие эффекты : автореф. дис. ... доктора мед. наук : 19.00.04 / А. И. Копытин. – С-Пб., 2010. – 28 с.

6. Куненко Л. О. Корекційна спрямованість музично-естетичної діяльності сліпих молодших школярів у позаурочний час : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / Л. О. Куненко. – К., 1999. – 21 с.

7. Куракина С. В. Коррекция социальной дезадаптированности младших школьников с помощью средств арт-терапии : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / С. В. Куракина. – Ярославль, 2007. – 22 с.

8. Ленів З. Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / З. П. Ленів. – К., 2010. – 21 с.

9. Лисенкова І. Арт-терапія як засіб соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03 / І. П. Лисенкова. – Миколаїв, 2012. – 20 с.

10. Медведева Е. А. Социокультурное становление личности ребенка с проблемами психического развития средствами искусства в образовательном пространстве : автореф. дис. ... доктора психол. наук : 19.00.10 / Е. А. Медведева. – М., 2007. – 47 с.

11. Тихонович Л. А. Опыт исследования практики АРТ-терапии в ХХ в. Игровой контекст современного искусства : автореф. дис. ... кандидата философских наук : 09.00.13 / Л. А. Тихонович. – М., 2005. – 23 с.

12. Філь О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання казкотерапії у професійній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. В. Філь. – Запоріжжя, 2010. – 20 с.

13. Gernier Matthew. Puppetry as an Art Therapy Technique with Emotionally Disturbed Children : A Thesis Presented to The Faculty of the Graduate School Hahnemann University : In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree master of Creative Arts in Therapy / Matthew Gernier. – Alexandria, Virginia, 1983. – 183 p.

14. Morrison Amy. Understanding Children's Preferences in Art Making: Implications for Art Therapy : A dissertation : In partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy / Amy Morrison. – Lesley University, 2013. – 179 p.

15. Ramirez Kelvin. Art Therapy for Enhancing Academic Experience of Male High School Freshmen : A Dissertation Submitted by Kelvin Ramirez : In partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy / Kelvin Ramirez. – Lesley University, 2013 – 149 p.

16. Tipple Robin Anthony. Looking for a Subject – Art Therapy and Assessment in Autism : Art Psychotherapy Unit Goldsmiths College University of London : PhD submission / Robin Anthony Tipple. – University of London, 2011. – 387 p.

РЕЗЮМЕ

Хиля А. Арт-терапия как объект научного исследования в работах зарубежных и отечественных учёных.

В данной статье мы рассматриваем вопросы исследования возможностей использования арт-терапии в работе с детьми с функциональными ограничениями. Представлен анализ научных исследований американских, западноевропейских, русских и украинских ученых по вопросам эффективности арт-терапии в работе с такими детьми. Определены приоритетные направления дальнейших научных и практических поисков реализации психотерапевтического и психокоррекционного потенциала искусства и художественно-творческой деятельности в работе с

детьми с функциональными ограничениями, что способствуют преодолению страха самореализации и формированию понимания собственной ценности через использование ценностного потенциала произведений искусства.

Ключевые слова: *психотерапевтический и психокоррекционный потенциал искусства и художественно-творческой деятельности, дети с функциональными ограничениями, арт-терапия.*

SUMMARY

Khilya A. Art Therapy as an object of scientific research in the works of foreign and native scientists.

In this article, we considered a science – Art Therapy. We conducted analysis of research studies of the American, Western European, Russian and Ukrainian scientists. We concluded that the use of art therapy is considered by the scientists of America and Western Europe in the context of the specific requests of society. They use art therapy to work: with children who have emotional disorders; with children who have autism; children from families faced with poverty. Also, they look at the impact of children’s preferences for understanding and interpretation own products of art therapy. Basic research of Russian scientists is aimed at the theoretical foundations of art therapy, its implementation in practice and inclusion in the curriculum of higher education institutions.

Particularly important, in our opinion, is the use of art therapy in working with children with functional limitations. Such research is also important for Ukraine. We identified the need of the research in the use of art therapy in work with children with disabilities. We have identified the need and prospects of the use of psychotherapeutic and psycho-correctional potential of art, of artistic and creative activities. So, today in the scientific heritage we have the following results: theoretically the necessity and especially the use of art therapy in the system of treatment and rehabilitation for children with disabilities; selected educational and psycho-therapeutic potential of art to ensure the harmonious development of personality.

In Ukraine remains a priority the studies focusing on compensatory component of art therapy on clearly defined groups of children with disabilities (impaired hearing, vision, musculoskeletal, speech, etc.). The use of art therapy methods for solving the socialization of children with disabilities and their value education remains the spiritual component of a “guide” for the integration of these children into society.

We came to the conclusion that the use of ideological and value potential of art in art therapy for children with functional limitations helps: overcoming fear of the future self-fulfillment in life and the formation of valuable attitude to themselves and the surrounding world.

Key words: *psychotherapeutic and psycho-correctional potential of art, artistic and creative activities, children with functional limitations, art therapy.*